

Το μήλο, το κρίνο και οι παρερμηνείες

Του Σταύρου Σ. Φωτίου
Καθηγητή Πανεπιστημίου Κύπρου,
Ιδρυτικού Μέλους της Κυπριακής Ακαδημίας

Για την ορθή ερμηνεία ενός κειμένου απαιτούνται, μεταξύ άλλων, απαντήσεις στα εξής ερωτήματα: ποιος, πού, πότε και σε ποια μορφή το έγραψε, ποιο ήταν το πολιτισμικό πλαίσιο της εποχής του και σε τι απέβλεπε η συγγραφή του; Διαφορετικά ενδέχεται να προκύψουν ερμηνευτικές αστοχίες, που μερικές φορές μπορεί να δημιουργήσουν λαϊκούς μύθους. Δύο τέτοιοι λαϊκοί μύθοι είναι οι σχετικοί με το μήλο, σε σχέση με το προπατορικό αμάρτημα, και το κρίνο, σε σχέση με τον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου.

Ας εξετάσουμε τα πράγματα. Κατά την ορθόδοξη θεολογία, κάθε άνθρωπος ερχόμενος στη ζωή έχει ενώπιόν του δύο υπαρξιακές επιλογές: η πρώτη είναι να βιώσει τη ζωή ως αρμονική κοινωνία με τον Θεό, και, κατ' επέκταση, με τον εαυτό του, τον συνάνθρωπό του και τη φύση. Θεογνωσία και αυτογνωσία, κοινωνικότητα και φυσική θεωρία, είναι τα γνωρίσματα της αυθεντικής ζωής. Η δεύτερη υπαρξιακή επιλογή είναι η άρνηση της αγαπητικής κοινωνίας με τον Θεό, οπότε ο άνθρωπος εκπίπτει στη φιλαυτία: φιλοδοξία, φιληδονία, φιλοχρηματία. Φόβος για τον Θεό και έσωθεν συγκρούσεις, αντιπαλότητα με τον συνάνθρωπο και δυσλειτουργία με τη φύση, είναι τα γνωρίσματα της αλλοτριωμένης ζωής.

Το πιο πάνω μήνυμά της η θεολογία παρουσιάζει με λόγο υψηλό και λόγο εκλαϊκευμένο, με αλληγορίες και παραβολές, με εικόνες και ποίηση. Σε περίπτωση συμβολικής του παρουσίασης είναι αυτονόητη η διάκριση ανάμεσα στο υπαρξιακό περιεχόμενο και το σύμβολο, ανάμεσα στο σημαίνον και το σημαινόμενο. Αν δεν γίνεται η διάκριση αυτή, εκείνο που απομένει είναι μία απλοϊκή ιστορία.

Στα πρώτα κεφάλαια της Γένεσης, του πρώτου βιβλίου της Παλαιάς Διαθήκης, η θεολογία παρουσιάζει τις δύο υπαρξιακές επιλογές του ανθρώπου με τρόπο συμβολικό, αλλά συνάμα απλοϊκό, δηλαδή με λέξεις και εικόνες που μπορούν εύκολα να κατανοηθούν. Έτσι για τη μετάδοση των μηνυμάτων της επέλεξε μια εικόνα πολύ ελκυστική στους ανθρώπους στους οποίους απευθυνόταν. Στην άνυδρη και ξηρά Παλαιστίνη της εποχής εκείνης, ο συμβολισμός της

υπαρξιακής πληρότητας με τη διαβίωση σε έναν όμορφο κήπο, ήταν πολύ επιτυχημένος. Έτσι, σύμφωνα με τον συμβολισμό, στο μέσο του παραδείσου υπάρχουν δύο δέντρα: «το δέντρο της ζωής» και «το δέντρο της γνώσης του καλού και του πονηρού». Ο Θεός καλεί τον άνθρωπο να τρέφεται μόνο από το πρώτο: να έχει δηλαδή ως βιώματά του τη φιλοθεία και τη φιλανθρωπία, την ελευθερία και την αγάπη, τη δικαιοσύνη και την αδελφοσύνη. Αντίθετα, πρέπει να αποφεύγει την τροφή του από το δεύτερο δέντρο: είναι αρκετό να έχει θεωρητική γνώση του τι είναι καλό και τι είναι κακό. Δεν χρειάζεται και δεν πρέπει να προχωρήσει στην εμπειρική βίωση του κακού, δηλαδή τη βία και το μίσος, την εκμετάλλευση και την εχθρότητα, την αλληλομαχία και την αλληλοεξόντωση. Με άλλα λόγια, ο συμβολισμός τονίζει ότι ο άνθρωπος ενώ γνωρίζει τη διάκριση καλού και κακού, οφείλει να πράττει μόνο το αγαθό: τότε η ύπαρξη καταξιώνεται και η ζωή αληθεύει.

Πώς προέκυψε, λοιπόν, η εσφαλμένη εντύπωση για το μήλο; Όταν η Αγία Γραφή μεταφράστηκε από τα εβραϊκά στα λατινικά, η λέξη πονηρό, της φράσης «δέντρο της γνώσης του καλού και του πονηρού», μεταφράστηκε ορθά ως malum που σημαίνει κακό. Η ίδια, όμως, λέξη (malum) σημαίνει και μήλο. Έτσι κάποιιοι αντί να ερμηνεύσουν και να κατανοήσουν το malum ως κακό το εξέλαβαν ως μήλο. Με αποτέλεσμα τη γνωστή εσφαλμένη εντύπωση.

Παρόμοιος λαϊκός μύθος επικρατεί και για το κρίνο. Σύμφωνα με αυτόν, ο Αρχάγγελος Γαβριήλ, κατά τον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου, πρόσφερε σ' αυτήν έναν κρίνο. Η αλήθεια, όμως, έχει ως εξής: ως αγγελιοφόρος ο Αρχάγγελος Γαβριήλ κρατεί, σύμφωνα με τα αρχαία έθιμα, ένα σκήπτρο. Στους Αρμένιους, την άνω άκρη ενός σκήπτρου κοσμούσε, μεταξύ άλλων, «μήλο ή τριαντάφυλλο ή κρίνο». Κάποια στιγμή το κρίνο της άκρης του σκήπτρου του Αρχαγγέλου, μετατράπηκε σε κάποιες από τις σχετικές εικόνες του Ευαγγελισμού σε προσφορά προς τη Θεοτόκο ενός ολόκληρου κρίνου.

Όντως, «μειζών πασών των αρετών η διάκρισις».